

Vilken roll har gotländskan för människor idag?

Innehållsförteckning

Inledning: 2

Metod: 2

1. Språkets och dialekternas betydelse 3

2. Språkbevarande 5

3. Resultaten av intervjuerna: 7

Gutamålsdelen: 7

Dialektdelen: 7

Allmänna delen: 9

Skillnader mellan kvinnor och män 9

Skillnader mellan de som bott här hela livet och de som inte gjort det 9

Skillnader mot den person som inte är född på Gotland 10

Sammanfattning 10

Bilaga 1 Diagram över Gutamålsdelen 12

Inledning:

Jag sökte mig till Gutamålskursen eftersom jag med åren kommit att fundera mer och mer över mina egna rötter, mina attityder till dem, och hur det egentligen kommer sig att jag i princip inte pratar någon gotländska över huvud taget. Född och uppvuxen på den gotländska landsbygden, med två gotländska föräldrar och omgiven av gotländska, ändå försvann min egen dialekt efter hand redan tidigt.

Jag har diskuterat med vänner i min egen ålder, både från Gotland och andra delar av landet. Många av dem som är födda här har flyttat från ön, men flera har haft liknande tankar: Varför har dialekten försvunnit för vissa av oss och inte för andra, varför pratar vi olika beroende på sammanhang, vad betyder Gotland och det gotländska språket för oss egentligen?

Extra spännande blev det när jag under mitt år på Gotlands folkhögskolas sånglinje började sjunga på dialekt. Plötsligt kunde jag själv plocka fram den på ett sätt som jag inte kan i tal, och något hände med min egen känsla och upplevelse av musiken. Min rösts register är större om jag sjunger på gotländska, och jag kände mig mer bekväm i min egen kropp. Varför? Och hur kommer det sig att man så sällan hör någon sjunga på gotländska? Skånskan har varit på frammarsch länge inom popmusiken, varför inte fler dialekter? Efter hand som jag blev mer och mer uppmärksam på mitt eget och andra språkliga beteende upptäckte jag mer. Att jag gärna går över och pratar gotländska om jag blir arg eller irriterad visste jag redan, men att jag pratar mer utpräglad rikssvenska om jag känner mig hotad eller hånad av någon visste jag inte. Inte heller att jag pratar gotländska om jag vill lugna någon annan som är upprörd.

Att jag blir olika bemött beroende på hur jag pratar är något jag lärde mig tidigt, men det har blivit extra tydligt sedan jag flyttade hem och köpte hus efter ett par år i Stockholm. Många gånger har ett först otrevligt bemötande från olika hantverkare i telefon snabbt ändrat karaktär så fort jag lägger in några gotländska ändelser. För att inte tala om alla gånger som jag blivit regelrätt utskälld när människor kommit underfund med att jag är född på Gotland men ändå inte pratar dialekt. Varför är det så provocerande? Det här var några av alla de frågor som ledde mig fram hit. Under arbetets gång har jag läst mycket och pratat med många människor, både vänner, avlägset bekanta och totala främlingar, och jag tycker att jag har fått några av svaren.

Metod:

Utifrån de tankar jag beskrev i inledningen formulerade jag elva frågor. Jag gjorde ett frågeformulär som jag sedan bar med mig runt till vänner och bekanta under några veckors tid. Min intention var att intervjua ett 50-tal personer med olika ålder, födelsesocken, yrke, bostadsort etc., men med den begränsningen att samtliga skulle vara födda på Gotland. Särskilt nyfiken var jag på vad de ännu yngre skulle ha att säga, så jag ringde runt till rektorer på flera högstadieskolor. Min förhoppning var att kunna åka ut till tre olika landsbygdsskolor, men tyvärr blev det i slutändan bara två, Romaskolan och Solklintskolan i Slite. Det totala antalet intervjuade blev då också lite lägre än jag tänkt mig, totalt 34 personer. Intervjuerna på skolorna har skett i grupper om 5-6 personer i varje grupp. Två grupper på varje skola, en i årskurs 7, och en i årskurs 9. Övriga intervjuer har varit individuella.

Frågorna är i första hand inriktade på gotländskan, och inte på Gutamålet. Jag har när jag gjort sammanställningen försökt reflektera över ålder, kön, och var man bott senare i livet.

När jag avslutat alla intervjuer och började sammanställa dem kände jag ändå att det skulle vara intressant att kunna jämföra med någon som inte är född på Gotland, men som kommit hit som barn. En nära bekant råkar ha gjort just det, och jag kompletterade med en sista intervju. Underlaget är knappast tillräckligt stort för att kunna dra några långtgående slutsatser, men det jag tycker ändå det är spännande med de mönster som går att se såhär långt.

I de första kapitlen kommer jag att försöka ge en övergripande bild utifrån litteraturen av vad språk och dialekt är, vad de betyder för människan i stort, och språkbytes- resp. språkbevarandeprocesser. Jag kommer då att dra en del paralleller till i första hand Gutamålets situation idag eftersom det är ett språk som uppenbarligen är på väg att dö ut.

I kapitel 3 går jag in på resultaten av mina egna intervjuer och efter en kort sammanfattning följer en bilaga med diagram.

1. Språkets och dialekternas betydelse

Gutamålet får anses vara ett döende språk. Vi är mitt i en språkbytesprocess som pågått under lång tid och som på många sätt är utanför den enskilda individens kontroll, hela samhällssituationen påverkar.¹ Å ena sidan måste vi behärska svenskan, och å andra sidan finns begränsad användning för gotländskan när samhällslivet och kulturen förändras.

Situationen för Gutamålet har sannolikt påverkats av utflyttningen från Gotland, men också av inflyttningen av personer från andra trakter. Trots att Gutamålet numera inte pratas av särskilt många personer i vardagslag tycks det finnas ett stort intresse för språket. Det är också något jag märkt under mina egna intervjuer.

Gutamålsgillet alnaku i lokaltidningen, och Gutamålsprogrammet i Sveriges Radio P4 tycks ha viktiga roller. Annat finns också; studiecirklar, lektioner i grundskolor, och även den här kursen vid Högskolan på Gotland kan väl ses som en statushöjande insats.

Men ett språkbyte, från Gutamål till Svenska, får väl ändå sägas vara i det närmaste fullbordat.

Standardspråk är artificiella och har utvecklats genom språkplanerande och språkvårdande åtgärder i samhället, ofta från början politiska initiativ.² Så är till exempel det svenska skrift- och standardspråket utvecklat ur dialekterna kring Mälardalen. De flesta som talar dialekt i Sverige idag är tvåspråkiga på så sätt att de också talar någon form av standardspråk. (Det behöver inte vara den så kallade Rikssvenskan, utan olika landsändar har också utvecklat olika typer av standardspråk.³) För att få tillgång till samhällets alla olika funktioner måste vi behärska standardsvenskans tal- och skriftspråk.

Om vi betraktar språket som ett samhällsfenomen snarare än något enbart tekniskt blir språkinläringen och ett eventuellt språkbyte något som är förbundet med sociala och kulturella erfarenheter och maktrelationer. Vid språkbyte är det alltid en minoritet som antar en majoritets språk.⁴ Detta behöver inte vara i antal utan kan lika gärna handla om maktfördelning. Språket kan också vara en del i processen att inlemmas i ett samhälle eller en grupp.⁵ Vi använder språket för att kommunicera med, som tankeredskap, men också för att reglera relationerna mellan människor. Språket blir då en symbol för social identitet och markerar vår grupptillhörighet.⁶ Språket gör det också möjligt att föra vidare vår kultur till nästa generation.⁷

I allmänhet kan man säga att vårt språkbruk är ett sätt att skapa vår egen identitet och tillhörighet. Vi kan till exempel närma eller skärma oss från vår hemort eller den vi talar med.⁸ Vi kan med mycket subtila drag i vårt språk signalera ålder, kön, och vilken social klass vi tillhör, eller vill tillhöra. Kanske ger språket oss också olika sociala positioner; den som väljer att prata närmare standardspråket kan uppnå status och ses som ambitiös och kompetent. För den som pratar mer av den lokala dialekten blir det ett uttryck för gemenskap,⁹ men den kan samtidigt bli ett uttryck för att man inte känner sig välkommen i gemenskapen eller i landet.¹⁰

Vi är alla medlemmar i flera olika sociala grupper.¹¹ Inom grupperna anpassar vi oss till de normer som gäller och väljer olika språk och roller. Vi anpassar oss på olika sätt till varandra när vi kommunicerar, genom att närma eller avlägsna oss från vår samtalspartner. Det gäller språkets alla delar; kroppsspråk, taltempo, röstläge, ordval och uttal. Vi kan på så sätt visa antingen vårt gillande eller vårt ogillande. Benägenheten att anpassa sig är antagligen i grunden mänsklig, och ofta betraktas den "närmande" anpassningen som något positivt. Men det är inte okomplicerat. Effekten kan bli den motsatta om den ena parten till exempel anpassar sig mer än vad som anses normalt och faller in i den andras dialekt. Det kan uppfattas som inställsamt, tillgjort, nedvärderande, eller som ett slags förräderi mot en viss grupp.¹²

¹ Hyltenstam, 1999, sid. 46

² Hyltenstam & Stroud, 1991, sid. 43

³ Edlund m.fl., 2007, sid. 166

⁴ Hyltenstam & Stroud, 1991, sid. 21

⁵ Sjögren m.fl., 1996, sid. 10

⁶ Hyltenstam & Stroud, 1991, sid. 33

⁷ Hyltenstam & Stroud, 1991, sid. 34

⁸ Bl.a. Edlund m.fl., 2007, sid. 166; Kotsinas, 1994, sid. 19

⁹ Sundgren, 2004, sid. 21

¹⁰ Bjärvall, 2001, sid. 141

¹¹ Wellros, 1998, sid. 19

¹² Einarsson, 2009, sid. 43

Medlemmar i olika sociala eller etniska grupper har oftast en positiv attityd till den egna gruppens språk. Men om en socialt starkare grupp, eller om den generella strömningen i samhället är negativ är det inte ovanligt att gruppen själv adopterar de negativa attityderna till sitt språk.¹³

Det språk som används av grupper med hög social status värderas vanligen högt, medan det språk som används av grupper med låg status i samhället betraktas som dåligt eller till och med felaktigt och ses som bevis för okunskap, lättja eller andra dåliga egenskaper hos användarna.¹⁴ Det tycks också gå igen i undersökningar som genomförts bland lärare. Elever som pratar kraftig dialekt anses ha större problem i skolan, behärska svenska språket sämre och ha svårare att diskutera abstrakta sammanhang, medan eleverna själva inte anser sig ha några sådana problem.¹⁵ Om det stämmer är det en attityd som förmodligen inverkar starkt på språkbytesprocesser. Yngre generationer är nämligen mycket snabba med att känna av strömningar i samhället, och att dölja kulturyttringar som inte passar in, till exempel språk.¹⁶ Det kan i sin tur ha en stark inverkan på föräldrarna.

Värderingen av det egna språket tycks hänga starkt samman med hur snabbt man tar upp och övergår till standardspråket.¹⁷

I boken Sociolingvistik talar man om fullfjädrade språk:

- Totalfunktionellt. Används inom alla verksamhetsområden.
- Kodifierat. Ordböcker och grammatikor
- Autonomt. Självständigt, inte en variant av ett annat språk.
- Officiellt.
- Vitalt. Används, diskuteras och förnyas
- Lång historia.

¹³ Sundgren, 2008, sid. 23

¹⁴ Kotsinas, 1994, sid. 15

¹⁵ Bl.a. Sundgren 2008, sid. 113

¹⁶ Hyltenstam & Stroud, 1991, sid. 86-87

¹⁷ Hyltenstam & Stroud, 1991, sid. 95

2. Språkbevarande

I boken språkbyte och språkbevarande¹⁸ uttrycker skribenten det så här vackert om olika språks betydelse: ”När ett språk försvinner är detta inte bara en förlust för den drabbade folkgruppen... Den språkliga mångfalden är lika viktig som den biologiska... Varje språk speglar potentiellt en specifik verklighetsuppfattning eller världsbild. I takt med att språk dör ut försvinner också nycklarna till dessa skilda verkligheter.”

Om det egna språket anses vara mindre värt än standardspråket betraktas det egna språket också ofta som extra ”svårt” i jämförelse, vilket kan bidra till att man väljer standardspråket vid barnuppfostran. Enligt Kenneth Hyltenstam förhåller det sig t.ex. i samiskan så att språket inte förs vidare inom familjen trots att den uttalade attityden gentemot kunskaper i samiska är positiv.¹⁹

Enligt Per-Åke Strid kan man spåra orsaken till många samhällsproblem just i språklig utarmning.²⁰ Om språket bara räcker till att uttrycka basala och konkreta företeelser här och nu, och man saknar förmågan att uttrycka sig på en mer abstrakt nivå; att prata om tankar, känslor och åsikter blir man språklös och därigenom rotlös menar han. Reaktionen kan vara allt från blyghet till stor aggressivitet.

Grupper kan visserligen bevara sin kultur även efter ett språkbyte, men man ser oftast att språkbyte och övergiven etnicitet följs åt.²¹ Vad betyder det i sin tur för vår känsla av identitet och samhörighet? När en grupp genomgår en språkbytesprocess finns det till slut inte längre kvar någon som är enspråkig i minoritetsspråket.²² Vad betyder det för vår verklighetsuppfattning om det stämmer som står i det här kapitlets inledning – att språket är nyckeln till vår bild av omvärlden?

Å andra sidan finns det i ett minoritetsspråk ofta personer som förstår minoritetsspråket i olika utsträckning, men som inte själva använder det i tal eller skrift. Sådana personer kan, om omständigheterna förändras, med relativt liten ansträngning aktivera språkförmågan igen.²³ Vi är nog fortfarande ganska många som har sådana halvt bortglömda kunskaper i Gutamålet.

När EU:s minoritetsspråkskonvention, trädde i kraft 1998 avvisade Sverige tillämpningar på t.ex. Älvdalsmål, gutniska och skånska.²⁴ Man angav som skäl att det var tveksamt om dessa kan uppfattas som egna språk, utan att de snarare är varianter av svenskan. Kanske stämmer det som bland annat Ove Ronström var inne på²⁵, att skillnaden mellan språk och dialekt är i huvudsak politisk, den beror bland annat på vilken sida om en statsgräns man hamnat.

Kanske hade det varit bra för Gutamålet att få ett officiellt erkännande som språk. De flesta forskare tycks nämligen vara överens om att för att ett språk på utdöende skall kunna vända utvecklingen så krävs det både politiska insatser för att höja språkets status, en viss mån av ”nationalism” hos befolkningen, och någon form av statushöjande utveckling, till exempel ekonomisk.²⁶

Det är betydelsefullt för språkbevarandet om minoriteten är organiserad internt.²⁷ Både för den egna sammanhållningen och för att det kan vara lättare att få gehör för sina frågor. Det tycks också underlätta om gruppmedlemmarna är mer homogena, och om de sociala klyftorna inom gruppen är små.²⁸ Där de sociala klyftorna är stora kan man se att utbildad elit närmat sig majoritetsbefolkningen och lett övergången till majoritetsspråket. Det sociala nätverket är en annan viktig faktor.²⁹ I undersökningar har det visat sig att de individer som är bäst integrerade i lokalsamhället behåller lokalspråket i högre utsträckning.

¹⁸ Hyltenstam & Stroud, 1991, sid. 10

¹⁹ Hyltenstam, 1999, sid. 86

²⁰ Strid, 1997, sid. 31

²¹ Hyltenstam & Stroud, 1991, sid. 24

²² Hyltenstam & Stroud, 1991, sid. 94

²³ Hyltenstam, 1999, sid. 35

²⁴ Hyltenstam, 1999, sid. 21

²⁵ Ronström, 5/10 2009

²⁶ Hyltenstam & Stroud, 1991, sid. 19

²⁷ Hyltenstam & Stroud, 1991, sid. 100

²⁸ Hyltenstam & Stroud, 1991, sid. 96

²⁹ Sundgren, 2004, sid. 171

Män pratar i allmänhet mer dialekt än kvinnor³⁰, enligt en studie i Eskilstuna tycks det bero på att kvinnorna anpassar sig mer till standardspråket än männen. Skillnaderna mellan könen ökar alltså.³¹ Det har föreslagits att skillnaderna skulle hänga ihop med att kvinnor och män är förhållandevis åtskilda på arbetsmarknaden,³² en annan teori är att kvinnor antas använda standardspråket för att erhålla den status som nekats dem inom andra områden.³³ Ingen av teorierna förklarar dock varför skillnaderna ökar. Enligt en studie av Anna Gunnarsdotter Grönberg, av Ungdomars dialektvanor i Alingsås,³⁴ berodde språkvanorna främst på var man bodde, och på andra plats kom kön. Skillnaderna internt i den kvinnliga gruppen tycks också vara större än bland männen. En teori om detta är att männen upprätthåller skillnaden mellan könen genom att prata dialekt i större utsträckning, och att kvinnor använder språket i första hand för att skapa sociala skillnader sinsemellan.³⁵ Lisa Erikssons studie av Gymnasieungdomar i Piteå skulle möjligen kunna ge en annan ledtråd.³⁶ Dialekten där är starkt förknippad med manlighet och maskulinitet, något som både tjejer och vissa killar tar avstånd från. Något annat som påverkar språkvalet är social status. Personer från arbetarklass tycks tala mer dialekt än de från medelklass, kanske för att de känner större solidaritet med den lokala dialekten.³⁷ Yngre använder också majoritetsspråket mer.³⁸

I boken Språkbyte och språkbevarande ges det här exemplet på hur ett språks utdöende kan se ut. Här föreslås att man kanske kan vända processen baklänges om man vill bryta utvecklingen.

1. Språket används i alla funktioner, även högre utbildning, samhällsadministration och media.
2. Språket används på lokal myndighetsnivå och i media.
3. Språket används på arbetsplatser även om utomstående lyssnar.
4. Språket används i (lägre) obligatorisk utbildning.
5. Läs- och skrivkunnighet i språket förekommer.
6. Språket används i barnuppfostran.
7. Språket används som modersmål, men av personer över fertil ålder.
8. Språket används bara av enstaka äldre talare

Efter steg 8 har språket försvunnit.
Alla föregående steg skall också finnas med.

³⁰ Edlund m.fl., 2007, sid. 167

³¹ Edlund m.fl., 2007, sid. 168

³² Edlund m.fl., 2007, sid. 174

³³ Edlund m.fl., 2007, sid. 175

³⁴ Edlund m.fl., 2007, sid. 172-173

³⁵ Edlund m.fl., 2007, sid. 177

³⁶ Edlund m.fl., 2007, sid. 169-170

³⁷ Sundgren, 2004, sid. 21

³⁸ Hyltenstam & Stroud, 1991, sid. 108

3. Resultaten av intervjuerna:

Jag intervjuade sammanlagt 34 personer, varav 16 kvinnor och 18 män i åldrarna 13-66 år. Fem kvinnor och sju män intervjuade jag enskilt, resten i grupp. Intervjuerna har tagit ca 20 minuter med vissa avvikelser. Jag har delat upp de intervjuade i två kategorier; 13-30 och 31-66 år. Det blir då 10 personer i den äldre kategorin, och i den yngre har jag oftast behandlat en grupp som en person, utom då det funnits avvikande åsikter inom gruppen. Den yngre kategorin består alltså av 4 grupper och två enskilda personer.

I sammanställningen nedan står den äldre gruppen först under varje fråga, markerade med Ä respektive Y.

Gutamålsdelen:

a. Vet du skillnaden mellan Gutamål och Gotländska?

Ä: I åldersgruppen över 30 ansåg sig alla veta skillnaden mellan Gutamål och Gotländska.

Y: I den yngre åldersgruppen svarar tre att de vet, två att de är lite osäkra på skillnaden, och en att de inte vet skillnaden. Efter att jag förklarat verkar de dock veta vad det handlar om.

b. Förstår du talat Gutamål?

Ä: Fem personer ansåg sig förstå det talade Gutamålet bra, även om flera påpekade att det beror vilken form det handlar om. Fem personer svarade delvis eller ganska bra.

Y: En säger att de förstår bra, fem att de förstår en del av språket.

c. Kan du själv tala Gutamål?

Ä: När det gäller att själv uttrycka sig på Gutamål svarade tre personer svarade ja, tre nej, och fyra att man kan använda sig av vissa ord och uttryck.

Y: Tre kan använda sig av vissa ord eller uttryck och två kan prata ganska bra, två individer kan inte prata det alls.

d. Kommer du i kontakt med Gutamålet någonting idag?

Ä: Tre personer svarade aldrig eller mycket sällan. Två personer angav att de använder det dagligen i arbetet, och två personer att de ofta kommer i kontakt med vissa ord eller uttryck. Tre personer tyckte att Gutamålsorden i tidningen och/eller Gutamålsprogrammet i radio är viktiga och sex personer sade att de kommer i kontakt med det ibland på landet eller via äldre släktingar. två personer använder det på Gutamålsgillet, och ytterligare två försöker gärna skriva på dialekt.

Y: Två kommer inte i kontakt med språket idag, och en säger att till exempel farmor pratar. två säger sällan, en säger ibland, och en nämner Gutamålsprogrammet på radion. Det nämns också att det bara är gamla som pratar Gutamål.

Dialektdelen:

e. Om du hör någon som pratar dialekt, till exempel på tv eller radio, eller om någon pratar dialekt på gatan när du är i en annan stad, är det något du reagerar på? På vilket sätt?

Ä: Nästan alla, åtta personer, svarar att man reagerar starkt och omedelbart. Fyra personer känner sig glada, fem känner samhörighet, och för tre personer kan det vara förknippat med hemlängtan. Två personer känner sig stolta, och två säger att de också tycker att det är roligt att se tv-program från/om Gotland. En person tycker att det är fullt och pinsamt om det är på tv.

Tre personer säger att om man träffar någon på fastlandet eller utomlands som pratar gotländska så "känner" man genast varandra, även om man inte gör det hemma, och tre personer säger också att man gärna själv tar kontakt om man hör någon prata gotländska.

Y: Fyra svarar att man reagerar omedelbart, och pratar om igenkännande och samhörighet. Två individer pratar också om hemlängtan. Två tycker det är roligt, men en säger också att det kan bli töntigt och lite förlöjligande i t.ex. reklamen. Två säger att man inte reagerar så mycket. En säger att det kan låta fullt eller lite komiskt.

f. Upplever du att du själv pratar på olika sätt beroende på vem du pratar med, eller var du befinner dig?

Ä: Tre personer svarar ja, och tre nej. Samtidigt säger sju personer att man försöker tala tydligare i vissa sammanhang för att andra skall förstå, och fem personer säger att man pratar mer gotländska när man träffar

andra med samma med dialekt. En person säger sig ha minskat sin dialekt överhuvudtaget eftersom många inte förstod vad hon sade. (En av dem som bott på Gotland hela sitt liv.) Tre personer säger sig prata mer svenska i formella sammanhang, och två personer uppger att gotländskan kan göra det svårt att bli tagen på allvar. Tre personer säger att humöret kan påverka, att man pratar mer gotländska när man är arg, glad eller avslappnad.

Y: I den yngre gruppen svarar sex att man anpassar sig, åt båda håll. När man pratar mer svenska är det för att folk skall förstå vad man säger. Två individer säger att de inte kan byta även om de försöker, och en individ säger å andra sidan att det är alldeles för lätt att dras med och byta.

Två tycker att det är svårt att bli tagen på allvar om man pratar gotländska, och två att det beror på hur folk reagerar; om man känner sig för utpekad i något sammanhang byter man dialekt just då för att smälta in bättre. Två individer säger att man använder dialekten när man driver med någon "lantis", och två andra att humöret kan ha inverkan på dialekten. En säger att man kan bli retad i skolan om man pratar mycket dialekt, och att många byter sin dialekt när man börjar på gymnasiet eftersom det inte är socialt accepterat där.

g. Vad tycker du om gotländskan? Är den bra/dålig/fin/ful/pinsam?

Ä: Fem personer tycker att det är fint, två att det är fult, och tre att det är neutralt eller "som vanligt". Två personer säger att det var pinsamt som ung, och två andra att språket blev viktigt först när man flyttade från ön. Fem personer är stolta över sitt ursprung, och två tycker att det är bra när välutbildade eller kända personer har kvar sin dialekt. Två personer säger också att det är synd att barnen pratar mer och mer svenska, och två tycker att det skulle vara synd om Gutamålet bara blir ett revyspråk, något man skojar med.

Y: I den yngre gruppen säger två individer att det är fint, och en av dem att hon tidigare ville ta avstånd från dialekten, men att attityden har förändrats med åldern. En tycker den är ful, men bättre än skånskan.

En säger att det inte är något man tänker på direkt, men att om man skulle flytta till en annan del av landet skulle man nog vilja anpassa sig till språket där för att bli mer tagen på allvar. Två säger att det kan vara väldigt pinsamt med dialekt om någon inte förstår vad man säger, eller om någon anmärker på hur man pratar om man till exempel är på besök i Stockholm; man vill kanske inte att alla skall höra var man kommer ifrån efter en enda mening. En tycker att gotländskan är grov och att man automatiskt låter tuff om man pratar mycket dialekt även om man inte menar det, andra individuella åsikter är att det är larvigt, fult, grovt, coolt, löjligt och att det låter "gammalt".

h. Har någon anmärkt på ditt sätt att prata någon gång? (Kan vara både positivt och negativt.)

Ä: Två personer säger nej och fem personer att folk ofta inte förstår. Fyra personer säger att många försöker härma eller associerar till Keno eller Babben. Tre personer säger sig i ungdomen/skolan ha fått anmärkningar på sitt sätt att prata. Uttalanden som att många tror att man kommer från ett annat land eller från Norrland, att vissa tycker att det är gulligt, och att man ibland blir extra väl bemött förekommer också.

Y: I den yngre gruppen nämner två att man ibland inte blir förstådd, och en individ säger att man nog pratar för fort. En individ säger att folk lätt tror att man är utlänning, och två att gotlänningar blir upprörda om man inte pratar dialekt. En individ säger att man bara blir förknippad med Keno om man pratar gotländska.

Två grupper säger att det inte händer så ofta på Gotland, men desto mer på fastlandet, och en säger att man kan bli retad i skolan, och en annan att skolkamrater kan anmärka men att det mest är på skoj. En individ säger att man får anmärkningar om man blandar fastländska och gotländska. En säger att det beror på vem man träffar. En grupp säger nej. Två individer berättar att deras pappors nya fruar anmärker på deras språk.

i. Om du fick fantisera fritt, hade du velat prata på något annat sätt?

Ä: Fem personer i gruppen över trettio svarar att de är nöjda som det är. Två personer vill prata mer Gotländska/Gutamål, och tre personer vill kunna byta efter situation. En person vill prata göteborgska, och två svenska.

Y: I den yngre gruppen är tre nöjda som det är, men en säger att man kanske vill byta senare, för att göra sig förstådd och smälta in bättre. En individ säger också att andra dialekter är vanligare och mer accepterade än gotländskan, Skånskan förekommer till exempel ofta i popmusiken, men så fort det kommer en gotlänning så blir det "visor". En individ vill prata rikssvenska, en norrländska, och en göteborgska, men alla i den gruppen vill behålla gotländskan ibland. I en annan grupp vill en prata norrländska, en stockholmska, och två är nöjda som de är. En individ vill prata mer gotländska.

Allmänna delen:

j. Tycker du att det finns någon anledning att försöka bevara gamla dialekter? Går det överhuvudtaget?

Ä: På det svarade samtliga 10 i den äldre gruppen ja. Sex personer säger att det är viktigt med historia och rötter, och att språket är en del av Gotland. Fyra tycker att det är charmigt med olika dialekter överhuvudtaget. Två personer säger att det går att förändra utvecklingen, och två säger att det inte går. Två vill ha mer undervisning i skolorna, och två personer säger att språket måste utvecklas för att leva vidare. Även här nämns Gutamålsprogrammet i radio som en inspirationskälla.

Y: Två tyckte inte att det var så viktigt, utan att folk pratar som de vill, men att det kan vara bra att ha kvar på inspelningar och liknande så att man vet hur det lät. En nämnde gutamålsprogrammet på radio. Två säger att det är trevligt med dialekter, men att allt förändras automatiskt. Det kommer ändå försvinna så det spelar ingen roll. En svarar att det är lite viktigt, men att det är jobbigt att lära sig. Tre tyckte att det var bra och att historien är viktig. En säger att det skulle gå, om man fick ha modersmålsundervisning i skolan. Tre individer säger att det inte är viktigt.

k. Tror du att människors sätt att tala har någon betydelse i samhället i stort?

Ä: Sju personer över trettio svarar ja, två nej, och en kanske. Fem personer säger att sättet att tala påverkar vår uppfattning om människor, men fyra personer säger att det inte behöver vara något negativt. Tre personer säger att det viktigaste är att man förstår varandra, och två personer ogillar när någon försöker försvenska dialekten.

Y: I den yngre gruppen svarar tre att det påverkar hur man uppfattas som person. En säger att olika dialekter ger olika intryck, och att gotländskan ofta uppfattas som lite humoristisk. Två säger också att man kan låta olika seriös beroende på vilken dialekt man pratar, men att det har mer med sättet att använda språket att göra, än med språket i sig, och att det också beror på vem som lyssnar. En säger att stockholmskan är snobbig och en att invandrarspråk påverkar mycket. En tror att det spelar roll när man söker jobb men att det kan ha att göra med vilket jobb man vill ha.

Skillnader mellan kvinnor och män

Här har jag försökt se om det finns några spårbara skillnader mellan kvinnor och män i materialet, som inte kan hänföras till till exempel åldersskillnad. Här har jag bara kunnat ta hänsyn till de individuella intervjuerna, vilket betyder fem kvinnor och sju män.

Kvinnor tycks oftare tycka att dialekten är pinsam och ful.

Fler män uppger att de tar kontakt om de hör någon som talar dialekt på gatan i en annan stad.

Färre män säger sig anpassa dialekten efter förutsättningarna, något som också märktes i gruppintervjuerna.

Fler kvinnor säger sig prata mer dialekt när de känner sig lugna och trygga, och fler tycker också att gotländskan är fin.

Fler kvinnor uppger att folk härmar deras dialekt.

Fler män vill fortsätta prata som de gör.

Fler kvinnor tycker det är viktigt med historien och rötterna, och vill ha undervisning av språket i skolorna.

Fler kvinnor uppger att språket påverkar i samhället, medan männen däremot tycker att det inte behöver vara något negativt, och att det viktigaste är att man blir förstådd.

Skillnader mellan de som bott här hela livet och de som inte gjort det

Jag har gjort en uppdelning där jag kategoriserar dem som bott mer än 5 år av sitt liv på fastlandet, eller som bor där nu, som fastlandsboende, och övriga som gotlandsboende. Även här har jag bara tagit med de individuella intervjuerna, och det ger fördelningen 8 fastlandsboende mot fyra gotlandsboende.

Skillnaden är obefintlig när det när det gäller Gutamålsdelen men fler fastlandsboende säger att de aldrig kommer i kontakt med språket idag.

De två kategorierna tycks reagera på språket i till exempel tv och radio ungefär lika mycket, men de fastlandsboende refererar oftare till hemlängtan.

De gotlandsboende tycks vara mer förtjusta i att se tv-program från ön.

Fler fastlandsboende tar kontakt med sådana som de hör pratar gotländska.

Fler fastlandsboende säger att humöret kan inverka, och att de pratar svenska i officiella sammanhang, de tycker också i större utsträckning att de inte blir tagna på allvar om de pratar gotländska.

Gotlandsboende tycks överlag ha mer positiva erfarenheter av språket, men de skulle i större utsträckning vilja prata på annat sätt.

Fler fastlandsboende säger att språket har betydelse i samhället, och att det påverkar hur man uppfattas, och de har överlag fler åsikter i den frågan än de gotlandsboende.

Skillnader mot den person som inte är född på Gotland

Det här är en man, 59 år gammal, som kom till Gotland från Södermanland i 11-årsåldern. Han var då van att vara här på somrarna.

Han blev tvungen att byta till gotländska illa kvickt för att bli accepterad och har sen aldrig kunnat (eller velat) byta tillbaka.

Även lärarna ville att man skulle prata gotländska, men i sjuan eller åttan fick de mer nyutbildade lärare som ville att eleverna skulle prata rikssvenska. Stavningen blev rörig på grund av allt det, tidigare hade han fått lära sig att man skulle skriva som man pratade, i övrigt var det inga problem som hade med språket att göra. I vuxenlivet har han märkt att det ibland blir problem i kontakt med myndigheter. "Kansli-svenskan" passar inte ihop med gotländskan. Det kan också vara svårt att diskutera vissa ämnen på gotländska, som matematik eller fysik, språket räcker inte riktigt till.

Han tror att det är lättare att bevara ett språk på en isolerad plats som den här.

I övrigt märks ingen skillnad i attityden till gotländskan.

Sammanfattning

Arbetets inriktning var i första hand gotländska, eftersom det är det som känns mest levande idag, men efter hand har fokus delvis förflyttats mer mot Gutamålet, främst av två skäl. Dels har jag under kursens gång själv kommit att förstå mer om min egen språkliga bakgrund, hur stor del Gutamålet ändå var i min uppväxt, och hur hemma jag känner mig i det, och dels av att gotländskan och Gutamålet efter hand som intervjuerna pågått, har känts alltmer sammanlänkade och oskiljaktiga från varandra.

Många av svaren jag fått har liknat mina egna tankar, men en hel del var också nytt.

Jag gör ingen mer sammanfattning av resultaten utan låter det tala för sig självt. Istället gör jag här en kort sammanfattning av tvåspråkigheten som ett alternativ för dialekternas fortlevnad.

Det finns mellan 3000 och 7000 språk i världen, men bara 200 länder. I många länder är det vanligt och helt normalt att man har olika språk i olika sammanhang³⁹ och kanske är tvåspråkighet ett alternativ också för Gutamålets del. Det är väl ungefär så det har sett ut, men med tiden med en kraftig dragning åt svenskan.

I stabilt tvåspråkiga samhällen används språken i olika domäner, utan att det är ett problem.⁴⁰ En språkbytessituation betecknas av att det ena språket kommer in på områden som tidigare tillhört det andra språket. Då kan man uppleva osäkerhet inför vilket språk man skall använda i olika situationer. I en långt framskriden process återstår inga domäner där enbart minoritetsspråket används.

Tvåspråkighet anses av vissa vara hämmande för språkutvecklingen, och att det skulle inverka menligt på personens kommunikationsförmåga. Nuförtiden verkar dock de flesta vara överens om att så inte är fallet, utan att de olika språken tvärtom hjälper och kompletterar varandra.⁴¹

Användningen av två språk i vardagen är också något som flera av de personer som jag intervjuat vittnar om, även om de allra flesta då menar gotländska respektive standardsvenska.

³⁹ Sjögren m.fl., 1996, sid. 23; Eniarsson 2009, sid. 29

⁴⁰ Hyltenstam & Stroud, 1991, sid. 105

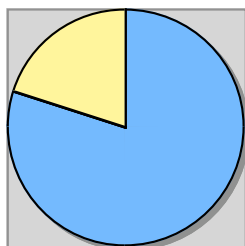
⁴¹ Bl.a. Hyltenstam, 1999, sid. 251

Referenser

- Bjärvall, Katarina, 2001
En gravad hund –
Det svenska språket i en mångkulturell vardag
Bjärnum, Carlsson bokförlag
- Edlund, Ann-Catrine; Erson, Eva; Milles, Karin, 2007
Språk och kön
Falun, Norstedts Akademiska Förlag
- Einarsson, Jan, 2009
Språksociologi
Lund, Studentlitteratur, Upplaga 2:1
- Hyltenstam, Kenneth, 1999 (red.)
Sveriges sju inhemska språk –
Ett minoritetsspråksperspektiv
Lund, Studentlitteratur
- Hyltenstam, Kenneth; Stroud, Christopher, 1991
Språkbyte och språkbevarande –
Om samiskan och andra minoritetsspråk
Lund, Studentlitteratur
- Kotsinas, Ulla-Britt, 1994
Ungdomsspråk
Uppsala, Hallgren och Fallgren Studieförlag AB
- Kotsinas, Ulla-Britt; Helgeander, John, 1994, (utg.)
Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden –
Föredrag från ett forskarsymposium
Stockholm
- Sjögren, Anick; Runfors, Ann; Ramberg, Ingrid, 1996
En ”bra” svenska? Om språk, kultur och makt –
Antologi inom projektet språk och miljö
Mångkulturellt centrum
- Strid, Per-Åke, 1997
Det nya klassmärket –
Om modersmålets levnadsgörande betydelse för oss människor
Elless böcker AB
- Sundgren, Eva, 2004
Språklig variation och förändring – Exemplet Eskilstuna
Lund, Studentlitteratur
- Sundgren, Eva, 2008 (red.)
Sociolingvistik
Stockholm, Liber AB
- Wellros, Seija, 1998
Språk, kultur och social identitet
Lund, Studentlitteratur
- Ronström, Owe, 20091005
Föreläsning dialekt och identitet
Högskolan på Gotland, kursen Gutamål,

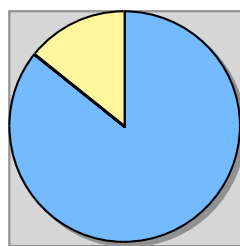
Bilaga 1 Diagram över Gutamålsdelen

Vet du skillnaden mellan Gutamål och Gotländska?

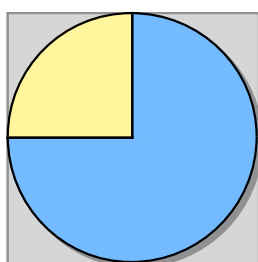
Kvinnor

Ja
Nej
Nja

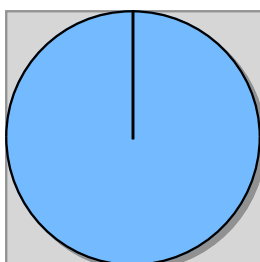
Män

Ja
Nej
Nja

Fastlandsboende

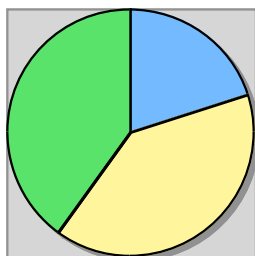
Ja
Nej
Nja

Gotlandsboende

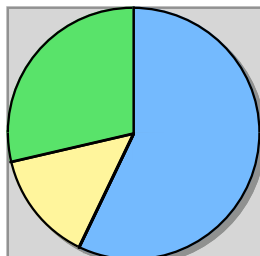
Ja
Nej
Nja

Förstår du talat Gutamål?

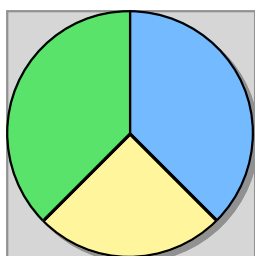
Kvinnor

Ja
Nej
Lite
Ganska bra

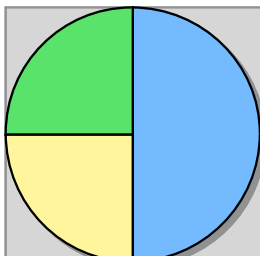
Män

Ja
Nej
Lite
Ganska bra

Fastlandsboende

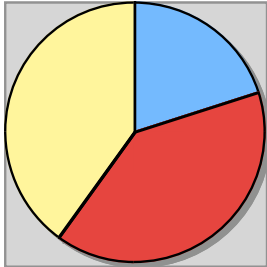
Ja
Nej
Lite
Ganska bra

Gotlandsboende

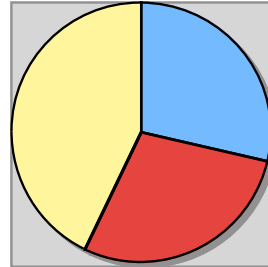
Ja
Nej
Lite
Ganska bra

Kan du tala gutamål?

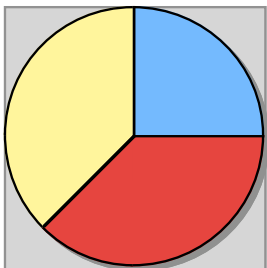
Kvinnor

- Ja
- Nej
- Lite, vissa uttryck
- Ganska bra

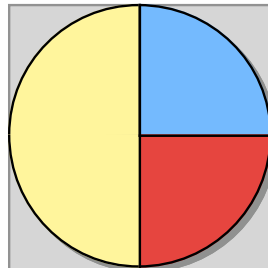
Män

- Ja
- Nej
- Lite, vissa uttryck
- Ganska bra

Fastlandsboende

- Ja
- Nej
- Lite, vissa uttryck
- Ganska bra

Gotlandsboende13

- Ja
- Nej
- Lite, vissa uttryck
- Ganska bra